

Dér Zoltán

TONCS GUSZTÁV, A PEDAGÓGUS

A SZERKESZTŐ

Toncs Gusztáv neve mellett a tanár nemcsak azért jelent többet, mint általában, mert irodalomtörténészként is értékeset alkotott, hanem azért is, mert tanári működése is rendkívül sokrétű. Kezdetől túllátott az iskolai órák keretein. Tekintete átfogta a tanügy egészét: az iskolák állapotát, a pedagógia elméleti és gyakorlati kérdéseit, eseményeit a mozgalmi ember figyelmével kísérte. A mozgalmi emberével, ami azt jelenti, hogy nemcsak tájékozódott, hanem kereste a cselekvés, a változtatás intézményes formáit. Ennek a törekvésnek a szolgálatára alapította — alig négyéves tanári működése után — folyóiratát, a Tanügyi Lapokat is. Az egyetemről hozott friss tudás, ambíció és a négyéves tanári gyakorlat birtokában szükségképpen folyamodott ehhez a leghatékonyabb „mozgalmi” fórumhoz. Olyan vállalkozás ez, melynek jelentősége ismét csak túlmutat Toncs művének keretein, s az egykori Bács-Bodrog megye és Szabadka iskolatörténetének is fontos mozzanata.

A lap életre hívását megokoló cikkek egyértelműen arra hivatkoznak, hogy a vármegye tanügye a vidék gazdagságához, iskoláinak számához képest elmaradott. Ennek orvoslása végett véli Toncs szükségesnek olyan szemle működését, amely a föllendítéshez szükséges pedagógiai elvek és módszerek megismeréséhez a pedagógusokat hozzásegíti. S hogy az orvoslás munkája hatékony lehessen, nagy súllyal emlegeti az önismeret, a helyzetfölmérés szükségét. „Csak magában Bács-Bodrog megyében — írja a lap irányát ismertető cikk — meghaladja az iskolák száma a 400-at, melyekben 900-nál több egyén fáradozik a nevelésügy előmozdításán; (. . .) De habár e számokat ismerjük is, nem dicsekedhetünk azzal, hogy tanügyi állapotainkat mindenben ismerjük. (. . .) Az iskolák egymással majdnem semmi összeköttetésben nem állván s az ügynevezett közművelődési hetilapok egyébbel foglalkozván: nem tudjuk, mily szellemi élet van a szomszéd városban, mily tanügyi mozgalmak jelölik a jövő irányát; nem tudjuk, mink van, s mire volna szükségünk.”

A Tanügyi Lapok tehát nem kevesebbet ígér, mint azt, hogy a vidék egész oktatásügyének szemléje lesz: a gimnáziumoktól az ipariskolákon át az elemiig, sőt az óvodáig terjedő teljes skálát átfogja. Kiterjeszti figyelmét az anyagi, a társadalmi föltételekre, s az egyes kérdéseknek, iskolatípusoknak arányos helyet biztosít.

Ami a lap szellemét illeti, a program a javulás minden „törvényes” lehetőségének propagálását ígéri, s ezen belül a tanügy magyarosításának szolgálatát is, amit ekkor országos törvények is szorgalmaztak (például az 1879. évi 18. t. c. 6. § 2. pontja), de a lap többször is elhatárolja magát a magyarosítás erőszakos formáitól, s a nemzetiségi és felekezeti torzalkodást magától idegennek tartja. „Azon eszmékhez — olvasható az idézett cikkben —, melyeket a magyar nyelv oktatásához hozzá szoktak fűzni, semmi közünk.” Külön nyomatékkal beszél a programcikk a lapnak a társadalom felelőségét tudatosító szándékáról, a közöny áttörésének szükségéről, s arról, hogy ezt a munkát a nyugodt objektivitás szellemében kívánja véghez vinni.

A Tanügyi Lapok 1885. szeptember 1-én indult, tehát a tanév folyamával párhuzamosan haladt, havonta kétszer jelent meg, s egy esztendeig működött. Sikereinek és megszűnésének története önmagában is tanulságos, de erről szólni érdemben csak tartalmának ismeretében lehet.

Ami eszmei vonalát illeti, arról nyugodtan rögzíthető, hogy megfelelt a programcikk ígéretének. Az adott kereteket tisztelni igyekezett, nem volt kihívó sem az országos, sem a helyi tanügyi hatalmakkal szemben, de az őszinte szabadelvűség jegyében nem szűnő szorgalommal kereste, elemezte az elmaradottság okait s az előbbre haladás lehetőségeit. Programcikkeire, elvi tanulmányaira ez éppúgy jellemző, mint módszertani dolgozataira.

Vonalának jellegzetességei között az adott állapot szigorú bírálata igen határozott. A „boros, toros” tespedés, a tunyaságot hizlaló jólét, melyet Kosztolányi regényei avattak bácskai jellegzetességgé, először ezekben a cikkekben fogalmazódik meg a felelős bírálat komolyságával: „Aki ismeri vidékünk viszonyait — írja Toncs a *Népnevelési egyesület érdekében* című cikkében —, tudja, hogy itt van szellemi erő, van gazdagság, sőt tetterő is; tudja, hogy a közönynek, a szűkkeblűségnek, a kezdeményezőknézésnek a *jólét betegsége az oka.*” (34.) S ebből nyilvánvaló, hogy Toncs nem a szegényekre gondolt, amikor a szabadkai közönyt bírálja, hanem a tehetősekre. Amikor az alapítandó népművelési egyesület feladatait fölvezetve fölvezetve, első helyen arról beszél, hogy „Vidékünk minden gazdagsága dacára is nagy számban mutat fel családokat, melyek gyermekeiket nem képesek neveltetni. A népművelési egyesületnek lenne feladata ruhával, könyvekkel s általában iskolai szerekkel látni el őket, hogy felnövekedvén a társadalomnak értelmes, becsületes és törekvő polgárai lehessenek. Ily anyagi segítség hiányában hány tehetség vesz, vagy züllik el s kénytelen szaporítani az amúgy is félelmetesen növekvő proletárságot!” (36.)

Hónapok múltán, mikor ez a közöny lapja buzdítására sem oldódik, még nyersebben és nyíltabban veti föl a felelősség kérdését: „Hát nézzétek a gőgös, büszke földesurat; ő a szellem munkáit nem is tekinti embereknek.” (282.) De nincs jobb véleménnyel a gazdag jövedelmű tisztviselőről, a szellemi élet üres demagógjairól, a módos kereskedőről, az úrhatnám iparosról sem. „Mennyi bénája és sántája van a társadalomnak! Elégedjétek meg ezekkel s ne lássátok az épületek falai közt, az utcán, a köztereken (. . .) s a nyilvánosság minden zugában jelentkező korrupciót, erkölcstelenséget.” „Kell-e mondanunk — írja ugyanebben a cikkben —, hogy a kultúra létét nem a malmok száma, nem a lovak nagysága, szépsége, nem az agrárfuttatások (. . .) bizonyítják, hanem erkölcsi tőkénk nagysága, fejlettsége, az értelmi erők műveltsége, a tudományosság, a magyar hazafiasság, amelynek corollariuma az öntudatosság és önzetlenség. . .” (284.) Egy Nemo aláírási cikknek a címe

is ez: *A közöny klasszikus termőföldje*. S legtömörebben talán ez foglalja össze, ez bírálja azt a kórt, mellyel a Tanügyi Lapok szemben állt: a korlátozott utilitarizmust, az „erkölcsi és szellemi” érték iránt süket értékrendet, a személyeskedéssel elegy pártoskodást, a haladás érdekeit keresztező felekezetieskedést. (150–151.)

Mindebből nyilvánvaló, hogy Toncs lapja a társadalom módosabb képviselőit olyasfajta eszmény jegyében bírálja, melyet Széchenyi és Eötvös példájából tanult becsülni. Csakhogy a korszak birtokosai és gazdag polgárai már rég eltávolodtak ettől az eszménytől. Őket jobb belátásra bírni, alkotóbb életformára kényszeríteni ekkor már nemigen lehetett ilyen buzdításokkal és bírálatokkal. Ezért, bármily rokonszenves is a Tanügyi Lapoknak ez a kritikai tendenciája, nem mentes a naív jóhiszeműségtől sem. Épp ezért fontosabbak azok a szakmai cikkek, amelyek a fölvilágosult, haladó ember eszményét a pedagógia keretein belül érvényesítik.

A társadalombíráló cikkek és a szakmai megnyilatkozások szerves összefüggését igen jól szemlélteti például Farkas Antal szegedi főreáliskolai tanárnak *Leányiskoláink* című tanulmánya, mely a lap többi cikkénél jóval élesebben marasztalja el a hazai lányiskolákat. S elégedetlenségének egyik, talán legfontosabb oka, hogy az iskolákban hasznos műveltség, alapos tudás helyett úri fényűzésre nevelik a lányokat. Még az ipariskolákban is. „S tessék csak megfigyelni a növendék lányok bizalmas diskurzusát: szakasztott, mintha csak a nagyzás, a túlterjeszkedés nyavalyájában sínylő mamák és nénik jól ellesett s begyakorlott nyelvű beszédét hallanók. Éppen úgy irigykednek egymásra, éppen úgy kigúnyolják s leszólják szegényebb vagy talán egy és más hátrányban lévő társaikat.” (67.)

A „művelt lelkű, okos nő”, a tevékeny „honleány”, e reformkorban fogant eszmény tehát Farkas mértéke is, s hogy nem elszigetelt, érdekesen tanúsítja az a lapszemle, mely a Zalai Tanügy cikkeit ismertetve ilyen részleteket lát jónak kiemelni: „Kisasszonyokat nevelünk a szegény családok gyermekeiből, kik vagyonosabb társaiktól eltanulják a cifrálkodás vágyát; kiknek orrát bántja a rántás szaga, gyenge arcukat s fehér kacsóikat megvörösíti a tűzhely, s mikor nevelésük befejeztetett: no akkor látják csak, (. . .) mivé lettek (. . .)! Képezdéink s egyéb neveldéink is megszívlelhetnék mindezen körülményeket . . .” (143.)

Túlbecsülnünk persze hiba volna ezt a reformizmust, hiszen ha hangsúlyozza is a tudás, a műveltség fontosságát, eszménye mégis inkább a sütni, főzni, varrni is megtanító gyakorlatiasság, tehát kísért még benne a reformkor udvarházi asszonyeszménye is. Farkas terjedelmes tanulmánya azonban nemcsak eszménye, de szakmai oldala miatt is érdekes, azért is tehát, mert súlyos bírálatát a pszichológiai, a didaktikai szempontok felől is megpróbálja igazolni. S ez a törekvés tendenciát jelez. A Tanügyi Lapok szakfolyóirat, s ez közleményeinek természetében is kifejeződik. Elsőrendű érdeme tehát, hogy haladó szándékait ezekben a szakközleményekben is érvényesíteni tudja. Tanulmányt közöl például a botbüntetésről (Zajzon Dénes: *A botbüntetés kérdéséhez*. 245–249.), s ebben ismét csak a gyermek erkölcsi-szellemi épsége, a meggyőződés őszintesége érdekében érvel a botbüntetés ellen. Folytatásokban közli Raoul Frary francia író értekezésének ismertetését, melynek középpontjában a gimnáziumi görög és latin tanítás kérdése áll. Az Rf. jelzésű ismertetés nem azonosul fenntartás nélkül Fraryval, mert sok helyen „alanyinak” érzi, szeszélyesnek, végletesnek (a természettudományos

tárgyak iránti ellenérzés bennünk is kétségeket támaszt), de azt nem rejti véka alá a tárgyilagos ismertető, hogy a szépség és hasznosság elvének összekapcsolása, a holt nyelvekkel szemben propagált élő nyelvek s az ezek melletti érvelés szellemessége meghódította, és az ismertetett tanulmánytól a jövő iskolájáról való gondolkozás fölfrissülését reméli. (310).

Csak részletes ismertetés mutathatná ki, hogy ezek a tanulmányok a bennük képviselt eszméket milyen lelkiismeretesen bontják olyan össze tevőkre, melyek közlőről érintik a tanítás gyakorlatát. A közlemények egy másik csoportja a szó legszorosabb értelmében is didaktikai jellegű. Ezek közül a Friedrich Fröbel német pedagógus szemléltető módszeréről szólót (Pozsonyi Béla: *Fröbel Frigyes és a természet.* 249.) azért érdemes kiemelnünk, mert az elvont reáliák életszerű tanításának lehetőségére hívja föl a figyelmet; *A magyar nyelv tanítása mondattani alapon* című Toncs-tanulmányt (163., 199., 215.) pedig dialektikája miatt. Toncs ugyanis azért szorgalmazza az anyanyelv mondattani alapon való tanítását, mert a beszédrészek voltaképpen csak a mondaton belül nyerik el igazi értelmüket. A mondat kategóriái szerinti haladva a nyelvvalakok kifejtésében a növendék minden szót kettős mivoltában ismerhet meg: az értelem felől mint mondatrészt, s aztán mint beszédrészt. „Ezen eljárás által megerősödik azon tudat, hogy a nyelv szerves egész, melyben a szók nemcsak önállásukat mint beszédrészek, hanem függésüket is mint mondatrészek kimutatják; a nyelv a növendék elméjében nem esik darabokra, hanem egészképpen tűnik fel, aminthogy az is.” (94.) Toncs persze nem vonja kétségbe a beszédrészekre vonatkozó dogmatikus szabályok megtanításának szükségét, de ezeket az ismereteket már mondattani tudásra kívánja alapozni.

A Tanügyi Lapok eddig ismertetett cikkeiben olyan vonásokra figyelhattunk föl, melyek Toncs egész pedagógiai gondolkodását jellemzik: az erkölcsi, szellemi igény magasságára, a reformszándék dinamizmusára, a hasznosság, a gyakorlatiasság szorgalmazására, az emberiségre, a módszertani írásokban pedig az életszerűség és a szervesség igényére.

És fölfigyelhattunk a horizont tágasságára. Arra, hogy a szerzők nemcsak emlegetik a „haladottabb” Nyugatot, a „művelt Nyugatot”, mint akkoriban oly sok cikk, hanem tanulmányozzák és tolmácsolják is azt, ami figyelmük szögében érdekesnek mutatkozik. Ezek ellenére sem állítható, hogy a Tanügyi Lapok orientációjára ez az egyetemesség volna a jellemző. Ígétet e tekintetben is beváltja: maradt saját vidékének a lapja. S ezt a keretet friss és fogékony tájékozódással igen következetesen ki is tölti. Cikket közöl a bácskai tanügy s a Szegeden létesítendő egyetem összefüggéseiről. (113.) Tájékoztat a helyi tanár- és tanítóegyesületek tanácskozásairól. Megjelenteti a megyei tanfelügyelő évi jelentését, mely rendkívül tüzetes jegyzéke a kor oktatási viszonyainak s ezen belül a nyelvi, vallási színeknek, az anyagi, technikai föltételek színvonalának. (234., 253., 263.) Tanulmányban foglalkozik Zenta város tanügyi szervezetével (259., 276.), a női tornászás problémáival (295.), a betűismertetés és az olvasás módszerével (219.), a tankötelesek összeírásával. Ígétéhez híven szemlékben ismerteti a tanügy szempontjából fontosabb könyveket, tanulmányokat, eseményeket. Néhány tankönyvbírálat is helyet kapott hasábjain. A pedagógusokra, az oktatásra vonatkozó új rendelkezésekről is olvashatunk benne.

Az egyes közleményeket alaposág, higgadt tárgyilagosság jellemzi. A lap általában tartózkodik mind a kihívó állásfoglalástól, mind az irányító

szándék hangsúlyozásától. Éles viták helyett a tanulságok jelzésére törekszik, s nagy gondot fordít arra, hogy olvasóit folyamatosan informálja a magyar tanügy nagyobb eseményeiről s tüzetesen a megyei vonatkozásokról. S mivel ezt a folyamatosságot egy éven át biztosítani tudta, ilyen rövid idő alatt is fontos intézménnyé szilárdult. A lapot propagáló szövegek bizonyára okkal hivatkoznak arra, hogy a munkatársak országos színvonalat képviselnek, mert Farkas Antal, Zajzon Dénes, Czehe Győző, Balás Imre, Kovács István írásai valóban képzett, avatott szerzőkre vallanak. Erre utal az is, hogy a Tanügyi Lapok hamar kapcsolatott létesített más orgánumokkal, könyvkiadókkal, hogy munkájára nemcsak a vidéki sajtó figyelt föl, hanem a fővárosi is. A budapesti újságok közül elsősorban az Egyetértés, mely több számról hírt adott, a 15. számot pedig részletesen ismertette, s a folyóirat működését örvendetes jelenségként méltatta. Természetesen fölfigyelték rá a megye szakemberei is, s mikor a lap válságba került, előbb a szabadkai gimnázium tanári kara, aztán a megyei tanítóegyesület szabadkai járásának köre vállalta szellemi és anyagi támogatását.

Mindez azonban nem bizonyult elegendőnek a további működéshez, s voltaképpen az első számtól nagy nehézségekkel küzdött a Tanügyi Lapok. A szerkesztő s az őt támogató néhány munkatárs erejének elég nagy hányada arra ment rá, hogy erősítsék a társadalmi és a szakmai érdeklődést, hogy több olvasót, munkatársat nyerjenek meg. Az első cikkek még természetesnek veszik, hogy a lap által javasolt mozgalmak számára meg kell érlelni a fogékonyságot. Országos föllendülésről beszélnek, melynek a megyében is megvannak a föltételei. Számolnak a nehézségekkel, a közönnnyel, de bíznak az előrehaladás lehetőségeiben. Különösen a tanügy társadalmi fölkarolását véli Toncs közeli és kikerülhetetlen föladatnak. Mindenütt megkezdte munkáját az a mozgalom — írja —, amely iskolaegyesületeket hívott életre, s nem késhet tovább Bács-Bodrog megyében sem. Sürgeti a társadalom vezető egzisztenciáit, és sürgeti a pedagógusokat. De már az első számot sem fogadta méltó megértés. Mint Dudás Gyula cikkéből kitűnik, az egyik zombori lap azzal vonta kétségbe a Tanügyi Lapok életképességét, hogy „szórakoztatásnak komoly, tanulmánynak pedig könnyű az, amit produkálhat.” (42.)

Toncsot bántotta az értetlenség, de személyes él nélkül válaszolt (43.), s érveinek zömét Dudás Gyula mondta el. (*A tanügy érdekei Bács-Bodrog megyében.* 41—43.) Ez a védelmező cikk nagyon meggyőzően mutatja, hogy voltak, akik kezdettől fölismerték a vállalkozás értelmét, lehetőségeit. Azt, hogy az országos tanügyi lapok nem mélyülhetnek el a helyi kérdésekben, s hogy nagy szükség van a megyei tanerőket szervező, összefogó, tájékoztató orgánumra. A 10. szám után azonban a szerkesztő már panaszkodva írja, hogy „a minden oldalú áskálódás és irigykedés folytán (...) lapunk oly mértékben nem terjedt el az érdekelt körökben, mint azt a *mutatott jó előjelek* után gondolhattuk volna;” Oka ennek — mondja — „a végtelen közöny is, mely vidékünk minden szellemi mozgalmát megöli . . .” (145.) A borítólap a megmaradt példányokra toborozza az új előfizetőket, a régieket pedig az előfizetési díj kifizetésére kéri. Hogy nem gépies formáságból, az a 15. szám olvasókhöz címzett bejelentéséből jól kitűnik. Itt adja tudtul a szerkesztő, hogy Székely Simon, miután a Tanügyi Lapok bevételeiből a költségeket nem fedezhette, a kiadásról lemondott, s annak terhét a szabadkai főgimnázium tanárai vállalták magukra. Ugyanez a szám közli Farkas Antal egykor szabadkai, ekkor szegedi főreáliskolai tanár nyílt levelét, melyben

a nehézségek patetikus földidézésével beszél a vállalkozás bátor „idealizmusáról“, méltatja a lap jó irányát, értékes közleményeit, s tanúskodik életrevalósága mellett. (227.) Sőt ezen túlmenően részletes javaslattal áll elő, melytől reméli, hogy megvalósításával a lap a pedagógustársadalom támogatását elnyeri.

Az általa kezdeményezett találkozó a lap vezetői és a helyi pedagógusok érdeklődő képviselői között 1886 tavaszán létre is jött. Ezen megállapodás született arról, hogy a Tanügyi Lapok a megye és Szabadka oktatásügye szempontjából hasznos és szükséges orgánus, s jövőbeli fenntartása érdekében egy tizenegy tagú bizottságot létesítettek, amely a szervezés és a szerkesztés gondjait magára vállalta. „Reméljük — fejeződik be a közlemény —, hogy május 15-én több örvendetes részletet közölhetünk s ugyanakkor a szerkesztő bizottság névsorát is köztudomásra hozzuk.” (268.)

A beharangozott közlemény végül is a június 15-i számban jelent meg. A cikk visszatekint a lap egyéves múltjára, emlékeztet a kitűzött programra, kiemelve az önismeret elmélyítését sürgető passzust, felsorolja az akadályokat, melyekkel meg kellett küzdenie, beszél a lap fönntartásának megingathatatlan hitéről, a válságról, amelyen átvergődött, a misszióról, amelyet be kell töltenie, s végül az előbb említett értekezletről, melyen egy választmány vette át a lap ügyeit. Ez a választmány a szerkesztéstől visszalépő Toncs utódjául Balás Imre gimnáziumi tanárt bízta meg a lap ideiglenes vezetésével.

A fordulat nem meglepő, mert már Farkas Antal is Balás Imréhez intézte az idézett nyílt levelet, de annak semmi jele, hogy Toncs lemondását a választmány vagy Balás szorgalmazta volna. Toncs ekkor még fiatal tanár, Balás pedig a gimnázium legrégebb tanárainak egyike. Farkas egykori kollégája, a városban bizonyára a tekintélye is nagyobb, ezért jut a lap ügyében ilyen szerephez. Meg is kísérli a társadalmi támogatás megszervezését, a szabadkai tanítók köre kilátásba is helyezi mind a szellemi, mind az anyagi támogatást, de vagy nem váltotta be ígéretét, vagy Balás bizonyult tehetetlennek, tény, hogy a Tanügyi Lapok Toncs lemondásával megszűnt létezni.

Hogy Toncs miért vonult vissza a szerkesztéstől, csak találgathatjuk. Az anyagi nehézségeket egy társadalmi összefogás talán elháríthatta volna, de kérdés, hogy lehetett-e bízni a tanítókör már jelzett ígéretében. Márpedig ilyen szakfolyóirat sem akkor, sem később nem tudta magát állami vagy társadalmi támogatás nélkül fönntartani. Minden jel arra vall, hogy a Tanügyi Lapok által olyan gyakran hangoztatott közöny a nyolcvanas évek derekájának Szabadkáján még nagyon is masszív volt. A lap ugyan el tudott egy évig tengődni, de Toncs legfontosabbnak vélt elgondolása: az intelligencia széles köréit mozgósító iskolaegyesület, melytől a szegény sorsú tanulók támogatását, a tehetségesek jutalmazását, a jó tanítók kitüntetését, a rászoruló iskolák segélyezését, a társadalom alkotó, serkentő részvételét remélte, többszöri fölszólalás, sürgetés ellenére sem valósult meg. De Toncs munkatársainak segítségét sem érezhette elég intenzívnek. Voltak hívei, támogatói, mint például Farkas Antal, Balás Imre és Dudás Gyula, de a szemlék, a krónika rovatai bizonyára így is nagy megterhelést jelentettek egy olyan lapnál, melyet jóformán maga szerkesztett.

A közöny okait keresve szembe kell néznünk a lap gyöngeségeivel is. Az, hogy szakfolyóirat volt, nem vált mindenben a javára. Hogy „tanulmány-nak könnyű, amit produkált”, ez a vád nem helytálló, de az igen, hogy „szórakoztatásnak” túl komoly volt. Ha nem a szórakoztatás, csak az olvas-

mányosság igényével nézzük, akkor is száraznak, terhesen iskolásnak mondhatjuk közleményeinek jó felét. Ha a lap helyzetét, kapcsolatait egyengető cikkektől eltekintünk, a Tanügyi Lapok alig különbözik a tanáregyesületi közlönyök sokszor alapos, sokszor hasznos, de többnyire steril és monoton szakszerűségétől. Oka lehet ennek a fiatal szerkesztő még iskolás szakmai alázata s a kelletnél nagyobb tisztelete a fővárosi minták iránt, s még inkább az, hogy a remélt és sürgetett társadalmi mozgást nem sikerült elindítania, és így a mozgalmi szándék mozgalmi téma nélkül maradt.

A Tanügyi Lapok azonban így is fontos dokumentuma vidékünk művelődéstörténetének. Az akkori oktatásügy szellemi és anyagi állapotát hívebben tükrözi, mint bármely más sajtószerve ennek az időszaknak, s tükrözi a magasabb, korszerűbb nevelés igényének erejét s megvalósításának rossz föltételeit.

Toncs pályája szempontjából is több volt alkalmi vállalkozásnál. A kudarc, mint lemondása és panasza sejtetik, bánthatta, de emberi, tanári hitelét csak növelte. A szerkesztést jó ízléssel és szerényen csinálta: nem állt előtérbe, nem rakta tele lapját saját dolgozataival, s minden megnyilatkozását az ügy őszinte tisztelete jellemezte. Visszavonulásával nem is kellett földadnia terveit, más fórumokon, módosult alakban, de valamennyit újra napirendre tűzhetette, s többségüket megvalósította. A nevelési iránycikkek, a könyvbírálatok s a módszertani cikkek szerkesztője tankönyvekben, módszertani tanulmányokban fejté ki mondanivalóját, a mozgalmi szándék pedig majd a Szabad Líceum s a kereskedelmi iskola megszervezésében talál érdekeire. A Tanügyi Lapokat tehát bizvást tekinthetjük magnak, mely az érett Toncs munkásságának csíráit magában rejtette.

A SZABAD LÍCEUM SZERVEZŐJE ÉS A NÉPMŰVELÉS KEZDEMÉNYEZŐJE

Mondottuk már, hogy a Tanügyi Lapok szerkesztőjeként Toncs milyen sürgetően, mennyi reménnyel szorgalmazta olyan társadalmi egyesületek létesítését, amelyek kapcsolatot teremtenek az iskola és a város intelligenciája között. Széchenyi példáját vetítette a korabeli Szabadka tehetségszociálisai elé, s ettől a társadalmi összefogástól többet várt, mint az államtól. Remélte a szegény sorsú tanulók fölkarolását, a jó tanárok pártfogó ösztönzését, ösztöndíjak létesítését, a szegényebb iskolák anyagi támogatását.

A Szabad Líceum által is a társadalommal létesít Toncs kapcsolatot, de már nem az iskola áll a vállalkozás központjában, ez már jellegzetesen iskolán túli mozgalom, s mint ilyen sokban elődje a közművelődés mai intézményeinek.

Működését 1898-ban kezdte el, s kisebb-nagyobb megszakításokkal 1918-ig folytatta. Nagyobb föllendülésről az 1905-ből, 1911-ből s az 1914–1917-ből való újságcikkek tudósítanak. Elnöke Milkó Izidor volt, másodelnöke Toncs Gusztáv, de a hírlapok tanúskodása szerint az egésznek Toncs volt a szervezője s leggyakoribb és legnépszerűbb előadója, vagyis a lelke. Ennek egyik bizonyosságaként álljon itt a líceum vezetőségének Toncs működéséről kiállított hivatalos elismerése:

„Szíves készséggel és a valósághoz híven igazoljuk, hogy Toncs Gusztáv úr, felső kereskedelmi iskolai igazgató, a Szabadkai Szabad Líceum Egyesület alapítása és szervezése körül rendkívül eredményes működést fejtett ki.

A nevezett egyesületnek megalakulása óta — 1903 évtől kezdve — mostanáig másodelnöke volt, s mint ilyen az egyesület igazgatásában tevékeny részt vett.

Az összes működő tagok közt ő volt az, aki a legintenzívebb munkásságot fejtette ki s a legtöbb előadást tartotta, s ezzel nagyban hozzájárult a város és vidékének kulturális fejlődéséhez s az irodalmi élet fellendítéséhez.

Mint előadó nemcsak az egyesület székhelyén, Szabadkán, hanem Zomborban és Baján is tartott szabad előadásokat.

E tartalmas előadásoknak alábbi felsorolása hű képét nyújtja annak az értékes kulturális tevékenységnek, amelyet Toncs Gusztáv úr mint egyesületünknek egyik alapítója, másodelnöke és mint működő tagjainak legbuzgóbbika kifejtett s azzal az egész itteni értelmiség elismerését kivívta.

Az előadások száma és tárgya:

Széchenyi és Kossuth irodalmi harca. 1900.

A tudomány eszméje. 1903.

Csokonai. 1905. (Százéves forduló.)

Shakespeare drámai művészete. (Két előadás Szabadkán és Zomborban.) 1909.

Az ember lelki világa. 1910.

Mi a társadalom? 1910.

A történelmi materializmus. 1911.

Az ember tragédiájáról. 1911.

Báró Eötvös József. 1913. (Százéves évforduló.)

Kiss József költészete. 1914.

Ady és Gyóni költészete. 1915.

Széchenyi és a mai Magyarország. 1915.

Történefilozófiai előadások. Hat előadás „Történeti élet” címen. 1916.

Petőfi szociológiai szempontból. 1917.

A tudományok rendszere. 1917.

Előadások a lélektan köréből.

A magyar irodalom helye a világirodalomban. 1918. Baján.

Subotica, 1923. febr. 15.

Milkó Izidor s. k.
elnök

Vály Gyula s. k.
főtitkár

A Szabad Líceum afféle értelmiségi továbbképző fórumként indult, azza. a céllal, hogy a tudomány eredményeit az iskolából kinőtt közönség számára közvetítse. Később valóságos szellemi tűzhellyé lett, vitafórummá, ahol az irodalom, művészet, politika, szociológia, lélektan s a gazdálkodás legfontosabb kérdései kerültek porondra. Vezérkara, mint a fővárosi fórumok szerkesztői, munkatársai, ahogy a történelem irama gyorsul, mind gyakrabban találkozik a Városi kávéház törzsasztalánál, Milkó és Toncs mellett naponta megjelenik Vály Gyula mérnök, Weisz Aladár törvényszéki bíró, dr. Vály Dezső orvos, dr. Dezső Kálmán MÁV főfelügyelő. Gyakori vendég Lányi Mór elnökgazgató, Strasszburger Izidor mérnök, Löwy Mór kereskedő, Lányi Ernő, Fenyves Ferenc. Olykor a kávéházat nem nagyon kedvelő Loósz István is megjelenik. A Bácskai Hírlap a szabadkaiak Pilvaxának titulálja ezt a kávéházi kört. Nívós és lendületes vitákról tudósít: „Sok szó esik Szabad-

káról is, annak jövő fejlődéséről, a vezetőiről, a társadalmi életéről, az emberek gondolkodásmódjáról, mindenről, ami a várost oly különösen érdekessé és jellegzetessé teszi.” (1915. december)

A líceum előadói jobbra a törzsasztal tagjaiból kerülnek ki, de esetenként vendég tudóst is fölléptetnek. A közönséget „előkelőnek” mondják az újságok, de ez akkor elsősorban az értelmiséget jelentette, s nem zárta ki a diákokat, akik szintén lelkes hallgatói voltak. Az előadásokat hol a gimnázium dísztermében, hol a városi székház kistermében állítólag mindig telt ház előtt tartották meg. Hogy az intézmény miből és miként fedezte kiadásait, pontosan nem tudjuk, de az adatok a városi tanács támogatásáról is szólnak, s persze a belépőjegyekből is összegyűlhetett némi pénz. Hatásköre Szabadkán túl Bajára és Zomborra is kiterjedt.

Toncs Gusztáv 1900-tól jut nagyobb szerephez. Mint a Bácskai Ellenőr frja, ő, „Aki eddig csak, mintegy a háttérben, szinte észrevétlenül fáradozott, most előtérbe lép, hogy mint felolvasó is előremozdítsa az ő dédelgetett kevéncének, a Szabad Líceumnak ügyét.” (1900. március 15.)

A világháború második felében jelentős fordulat megy végbe a líceum életében. Addig jobbra a kiérlelt, leszűrt eredmények közvetítésére szorított, 1915-től a vitatott kérdések is műsorra kerülnek. S a Bácskai Hírlap már idézett cikke szerint Toncs Gusztáv ötlete s „kedves terve” volt, hogy a háború folytán nagy jelentőséget nyert kérdéseket a líceum nyilvánossága előtt vitassák meg. Maga Toncs így jelentette be e fordulat elhatározását: „Mi ezeket (t.i. a vitatott eszméket. D. Z.) ide szándékozunk hozni, bárhol keletkeztek is: eszméket, általános irányokat, mozgalmakat a tudományok, a művészetek, az erkölcsi és szellemi élet köréből. A Szabad Líceum azonban ezekben nem fog pártállást foglalni, ő maga semleges marad, mintegy csak bemutatkozó színtere lesz az eszmemozgalomnak. . . . Kizárja az agitációt, s rábízta tagjaira és a közönségre, hogy (. . .) a tárgyalt ismeretekből mindenki olyan nézeteket szűrjön le magának, amínöket tudományos ismereteinél, felfogásánál, életnézeténél fogva leszűrhet.”

Mind a líceum szelleme, mind Toncs jellemzése szempontjából fontos amit e megnyitója zárószavaiban mondott: Helyt akarunk adni a tudomány-hitelű kritikának, ha avult tételeket, életképtelen hagyományokat dönt meg, s ha nem személyek ellen irányul. „A mi eszményünk a tudományterjesztés, ben is: a tudomány szabadsága, mely a gondolkodás szabadságán épül fel; s eszményünk az olyan közönség, mely a szabad tudományból kíván táplálkozni.” Gondolatait így summázza: „mindig a legjobbat s mindent a maga idejében.” (Bácskai Hírlap. 1915. február 26.)

Így került sor például a nacionalizmusról és internacionalizmusról szóló előadásokra. Az előbbi Loósz István, az utóbbi Toncs Gusztáv tartja. Az előadásokat fölszólalások követik, melyek a téma minden vonatkozására kitérhetnek, csak idejüket kellett tizenöt percre korlátozni. (Bácskai Hírlap. 1915. december 23.) Később, 1917-ben előzetesen szillabust adtak ki a soron következő előadásról, s az az előadás vázlatát, a fölhasznált irodalmat tartalmazta. Sajnos, ezek közül csak néhányat ismerünk (a 3., 4. és 5. számút), s föl kutatásra várnak a jegyzőkönyvek is, melyek ezekről a vitákról készültek. Így egyelőre csak az újságok beszámolóiból formálhatunk véleményt a líceum munkájáról.

Hogy megfelelt-e a Toncs által kifejtett irányelveknek, pontosan nem tudjuk. A szillabusokból arra következtetünk, hogy a lélektani előadásokat

például erős szakszerűség, rendszeresség jellemezte. Loósz István egyik kéziratban fennmaradt előadása, a nemzet és internacionalizmus viszonyát vizsgáló, meglepő nagyvonalúsággal beszél a kettő egészséges kölcsönhatásáról, de ugyanó — egy másik kézirat tanulsága szerint — a menetszázados mámor pátoszával veszi számba a háború nemzeteszmetelő hasznát. Maga Toncs, noha szintén hajlott a pátoszra, a jelek szerint tartotta magát a kitűzött elvekhez. Az egzakt tudományok kérdéseit tárgyaló előadások természetük miatt sem válhattak az akkor oly divatos üres dagályosság alkalmává. Az intézmény huzamos működése, a róla szóló beszámolók hálás méltatásai, a közönség nem szűnő figyelme arra vall, hogy a történelem által mind nagyobb nyomatókkal föltett kérdésekre az első világháború éveiben a szabadkai értelmiség ezeken a vitákon kapott választ.

1915 elején például ilyen program megvalósítását tervezte el a líceum: Február 4. Megnyitó — Toncs Gusztáv. Dr. Kunos Ignác (a Keleti Kereskedelmi Akadémia igazgatója): Török kultúrnépek. Február 7. Dr. Cholnoky László (kolozsvári egyetemi tanár): A háború földrajza. Február 11. Dr. Jászi Oszkár: A háború hatása a társadalom fejlődésére. Hangverseny. Lányi Ernő rendezésében. Február 25. Dr. Gieswein Sándor (országgyűlési képviselő): A háború és a társadalomtudományok. Március 4. Loósz István: A háború hatása világfelfogásunkra. Szemelvények Gyóni Géza verseiből. Március 11. Dr. Gyomlai László: A háború pszichológiája. Március 18. Petőfi-est Jászai Mari közreműködésével.

Amennyiben az újságok révén ellenőrizhető, némi eltóladással és bizonyos hézagokkal ez a program meg is valósult. A Bácsmegeyi Napló március 13-i beszámolója szerint például Jászi Oszkár március 12-én tartotta meg a február 11-ére tervezett előadását. S ebben „A tudós előítéleteket szaggató komolyságával tépte ízekre a háború szülte divatos szólamokat és tanításokat.” Cáfolta a háború biológiai-nacionalista magyarázatát, mely a természet törvényeit vetíti rá a társadalomra. Cáfolta a vallás metafizikai magyarázatát. S a háborút történeti erők műveként: a kis államok egyesülésének akaratóból eredeztette. Egy közép-európai államszövetség s a benne megvalósuló béke perspektíváját vetítette hallgatói elé. A zsúfolásig megtelt terem közönsége frenetikus tapsal fejezte ki tetszését.

Hasonló sikere lehetett korábban Balázs Béla előadásának, vitát provokáló gondolatainak, „melyek a nemzetiség és nemzetköziség nagy terjedelmű területét érintették, (és) valóságos izgalmas hangulatot hoztak létre.” (Bácskai Hírlap. 1915. december) A Bácskai Hírlapnak ugyanebben a cikkében olvasható, hogy „Valóságos szellemi központja a líceumi társaság ennek a városnak, amiről ma még igen kevesen tudnak és beszélnek, de aminek messze hatása az évek folyamán annál érezhetőbbé fog válni.”

A korabeli értelmiség, de pontosabbak vagyunk, ha így írjuk: „művelt közönség” tájékoztatását, szórakoztatását, tudományos érdeklődését sok hasonló intézmény szolgálta századunk elején, s többségük színvonala és jellege a dologtalan „előkelők” társasági életének inkább megfelelt, mint a közművelődés érdekeinek. Toncs jelentőségének talán legbeszédesebb bizonyítékát hallgatnók el, ha nem jeleznék, hogy az ő líceumi szereplése nem ilyen fényűzést szolgált. Ama kevesek egyike volt, aki már az első világháború előtt a mai népművelés felé mutató demokratikus koncepció jegyében dolgozott, s egy országos arányú népművelési program megvalósíthatóságának reményében. Abban a tervezetben, melyet 1915-ben az *Iskolán kívüli népok-*

tatás címmel terjeszt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elé, nem véletlenül szerepel a „népoktatás” szó. Kitűnik ez a tervezet részleteiből is. Eszerint az egyetemes szabad iskola névvel megvalósuló intézménynek az volna a célja, hogy a társadalomtudományokon alapuló, modern általános műveltséget nyújtson. A társadalomtudományt Toncs a legszélesebben értelmezi, tehát a szociológiától a természettudományokig mindent beleért. Modernség alatt a legújabb kor kultúráját érti. Az iskolák anyaga — írja — a hagyomány, ezzel szemben az egyetemes szabad iskola a mindenkori jelen kultúráját kívánja adni, úgy azonban, hogy a hagyományos anyagból is mindent ad, ami a fő céllal összeköthető és alátámasztja a célt. Egyetemes azért, mert kiterjed az általános műveltségi iskolák minden fokozatára, a főiskoláktól le az elemi iskoláig. Tehát az előadásokat a műveltektől az analfabétáig mindenki hallgathatná. Szabad azért, mert az előadásokat mindenki tetszés szerint látogathatná. Előadói között tanítók és tanárok mellett más szakemberek is lehetnének. Időtartama három év lenne, s hallgatói rendszeresekre és rendkívüliekerekre osztódnának. Az előbbieket meghatározott tárgyakat hallgatnának, vizsgáznának, bizonyítványt kapnának, az utóbbiak tetszés szerint választ-hatnák tárgyaikat, nem kellene vizsgáznok, s csak igazolást kapnának.

Az egyetemes szabad iskola egyik fő célja: a nevelés. Tananyagában irodalom, művészet, zene, múzeumi látogatások, ismeretterjesztő kirándulások, képzőművészeti kiállítások látogatása szerepelne. Az oktatás színvonala és természete igazodna a hallgatók műveltség szintjéhez és érdeklődési köréhez: mást nyújtana a főiskolát végzetteknek, mást az iparosoknak, mást az ipari s mást a mezőgazdasági munkásoknak, mást az analfabétáknak, s helyet kapna benne a szórakoztató zene, a színház és a sport is. (Toncs László tulajdonában.)

A tervezet felsorolja az egyes tagozatok művelődési anyagát is, de ennek ismertetését mellőzzük. Szelleme a fentiekből is nyilvánvaló, s az is, hogy mennyire „jámbor szándék” volt ez a tervezet 1915-ben, amikor egyetemes népművelés helyett egyetemes népiertással voltak elfoglalva az államok. Az elképzelést azonban nem sorsa, hanem tartalma minősíti. Toncs alaposan és módszeresen végiggondolta tervezetét. A vidéki dilettánsok megalomániája teljesen hiányzott belőle. Ezekben a kérdésekben nemcsak Szabadkán tartották őt illetékesnek, de a fővárosban is. Ezért tarthatott a budapesti kereskedelmi akadémián 1909-ben előadásorozatot a társadalom, a tudomány, a lélektan kérdéseiről, s 1918. július 5-én az Országos Szabadoktatási Tanács megbízásából Nagyváradon. Líceumi előadása Baján és Zomborban is mindig nagy eseménynek számított, s ebben a jelek szerint széles látókörének, műveltségének híre s megnyilatkozása nagyban részes.

EGYÉNISÉGE

De bármily hatalmas volt is az a tudás, mellyel Toncs a tudományok rendszerezésének nekivágott; bármily alapos a készültség, mellyel előadásait megtartotta; bármily lelkiismeretes és jó munka a Mikesről írt könyv, s logikusan rendezettek a tankönyvek, Toncs összes művei minden erényükkel együttvéve sem magyarázzák meg azt a hatást, amelyet tanítványaira, hallgatóira gyakorolt. Röviden szólva: az írott mű egésze is kevesebbnek, szürkébbnek tetszik, mint amilyen maga a jelenség, a tanár lehetett. Nincs ebben semmi ellentmondás. Az ember mindig több, mindig más is, mint a műve. Még a

szépirókra is vonatkozik ez. Mennyivel inkább a tanárra, akinek produkciójában a szöveg, amelyet előad, amelyet leír, csak egy része annak — bár a legfontosabb —, amit átad. A teljesítmény egészében azonban embersége is benne van: személyiségének színei, klímája, sugárzása.

S minden jel arra vall, hogy ez a sugárzás Toncs esetében átható lehetett. Személyisége vonzó, megkapó, látványosság nélkül is varázslatos. Ennek a sugárzásnak természetesen az etikai és az érzelmi forrása is erős lehetett. „Ami sokaknál a legnehezebb feladat, a fegyvelmezés, az ő órái alatt önként adódott. (...) Mindig csend, áhítatos várakozás, nagy bizalom fogadta az osztálytermekben. Pedig semmi sem állt tőle távolabb, mint a népszerűség keresése. Az újabban divatos leereszkedést, a tanulókkal való barátkozást nem ismerte, de bánásmódjában őszinte atyai jóságot érzett ki mindenki.” Mindenki? Az előbbieket olyan tanítványa gyászbeszédéből idéztük, aki királyi tanfelügyelő volt Toncs halálakor. (Esztergom Ferenc: *Toncs Gusztáv*. Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1938—1939. december-január. 4—5. szám.) Dr. Merényi József, *Az Est* című lap munkatársa így közölte: „Szeretettel üdvözli volt osztályfőnökét az a kis szegény zsidógyerek, akit a tanár úr annyi szeretettel pártfogolt.” És dr. Zinger Béla ügyvéd: „... csak most látjuk igazán annak a munkának a mélységét és tiszta önzetlenségét, melyet lelkünk nemesítésére kifejtett, ... „Szelleme mindenkor bevilágítja útjainkat, „mert fény annak a lényege, szeretet az, mi ránk bocsátá, s bölcsesség, mi azt szavakkal kísérte.” Szülői gondolkodását, féltő szeretetét, vonzó emberségét idézi a többi tanítvány levele is. (Toncs László tulajdonában.) Bízva idézhető hát tovább Esztergom Ferenc jellemzése: „A nagy nevelők felelőssége és okos szeretete töltötte el. (...) Mindenik tanítványában (...) ígéretet, szunnyadó értéket látott, s ennek tudatában gyakorolta nevelői hivatását. (...) Tanári személyiségének erényei a tanításban tündököltek igazán. Ezen a téren már ötven évvel ezelőtt a napjainkban sokat emlegetett elvek szerint dolgozott. Így sohasem mulasztotta el órák elején a kellő lelki hangulat fölkelését. Az olvasmány jelentőségének a személyes átérzése megkapóan sugárzott ki tárgyalásának melegéből és emelkedettségéből.” Élmény volt a Toncs-óra. Központjában mindig az olvasmány állt, ebből fejtette ki — az osztály bevonásával — az elméleti tanulságokat. „A legtisztább cselekedtető oktatás volt ez, anélkül, hogy így hívták volna. Különös szeretettel és elmélyedéssel tárgyalta a *Toldit*, *Buda halálát*, a *Zrínyiászt*, *Zalán futását*, Shakespeare *Julius Caesarját*, Petőfi költészetét, *Bánk bánt* és *Az ember tragédiáját*.”

A tanítványok iránti bizalom, szeretet s az anyag mély ismerete, élményserű átértése volt tehát az a kettős forrás, melyből tanári varázsa eredt. E két forrás egymásba folyó kölcsönössége élte azt a sugárzást, mely kibontakoztatta a kedély színeit, a közlés örömét, az emberekkel való kontaktus láthatatlan áramait. Az előadásairól közölt ismertetések számunkra már nem közvetíthetik ezt az áramlást, de egybehangzóan jelzik, hogy volt ilyen. Ezek az újságcikkek mindig arról tudósítanak, hogy a közönség rendkívüli figyelemmel hallgatta Toncsot. Történelemfilozófiai előadásait éppúgy, mint az irodalomról szólókat. Dicsérik készültségét, gondolatainak mélységét, elemzéseinek élességét, választékos, szép stílusát. (Bácskai Hírlap. 1909. március 7.) S ha ezt joggal teszik is, akkor se hihető, hogy ezek miatt hangzott fel előadásai után a hosszan tartó, szűnni nem akaró taps. (Bácsmegyei Napló. 1905. február 14.; Uo. 1910. március 13.; Bácskai Hírlap. 1905.

novembar 14.; Uo. 1908. aprilis 9.; Bajai Független Újság. 1918. március 5.) Hogy ily okok miatt érezték a Szabad Líceum előadásait páratlan élménynek, oázisnak a hallgatók. (1915. február 26.) „Az a hatalmas taps is, mely felolvasását követte, csak alig tudta kifejezésre juttatni a tetszést, s a mély hatást, melyet nagy számú hallgatóira gyakorolt.” Ezt a Bácskai Ellenőr írta a Kossuth és Széchenyi harcáról tartott előadásról. (1910. március 15.) A Bácskai Friss Újság ugyanerről az előadásról szólva együtt dicséri a téma érdekességét és a tudós tanártól megszokott élvezetes, lebilincselő előadást. (1900. március 13.)

Ismerjük Toncs Széchenyiről írt tankönyvét és a Kossuthról tartott beszédét, s ezekből azokat a gondolatokat is, melyeket a két nagy ember harcáról szólva előadhatott, de ha ezekben nem érzékeljük is a lebilincselő erőt, mégsem gyanakszunk az Újságok szavahihetőségére, mert tudjuk, hogy az, amivel Toncs hatott, nem mérhető az átadott ismeretek fogalmi értékével. Toncs azt valósította meg, ami az értékek világában nehezen rangsorolható, de kivételes érték: a maga nem eredeti tudását szoros és mély emberi kapcsolatra tudta váltani. Közeggé tudta avatni, melynek áramában hallgatói bejárhatták a lélektől lélekig vezető utat. S nemcsak a közvetlenül adott, kényelmes utakat, de a nagy szellemekhez vezető szédítő szerpentineket is. Azt érezhették, hogy a nagy elmék üzenete nekik is szól, s ők értői ennek az üzenetnek, részesei egy magasrendű közösségnek.

S ha egy mondatban kellene megmondanunk, miben látjuk Toncs Gusztáv jelentőségét, erre az üzenetközvetítő szerepre hivatkoznánk. S elsősorban erre gondolunk, amikor egyik tanítványa szavait most fölerősítve megismételjük: „Bizonyos, hogy a tanári rend ékessége volt.”

REZIME

PEDAGOG, GUSTAV TONČ

Paralelno sa opštim razvitkom, početkom ovoga veka i društveni i kulturni život Subotice postao je intenzivniji. Javljaju se i ubrzo stiču reputaciju pesnici Deže Kostolanji i Šarolta Lanji, novelista Geza Čat, muzički esteta Viktor Lanji, prozni pisci Kalman Stroakai i Artur Munk. Većina njih školovala se u subotičkoj gimnaziji i bili su učenici profesora mađarskog jezika i filozofije, istaknutog naučnika, autora većeg broja studija i udžbenika Gustava Tonča.

U svom eseju Zoltan Der ocrtaava lik ovog vrsnog pedagoga, koji je i kao urednik i jedan od organizatora „Slobodnog liceuma” stekao velike zasluge. Preko četrdeset godina živeo je i radio u ovom gradu i zbog svoje svestrane delatnosti bio jedan od najpoznatijih i veoma cenjenih ličnosti. Još kao mlad profesor, 1885. godine, pokrenuo je dvonedeljni pedagoški list „Tanügyi Lapok” sa ciljem da bude glasilo svih škola — ne samo Subotice, već celog ovog kraja i da doprinosi reformi nastave. Međutim, u oskudici materijalnih sredstava i usled nezainteresovanosti širih slojeva, časopis je ubrzo prestao da izlazi, ali je i ovako vredan pažnje onih koji se bave izučavanjem naše kulturne prošlosti. Tim više što od svih tadašnjih glasila daje verodostojniju sliku školskih ustanova i težnji ka modernijem obučavanju mladih generacija.

Gustav Tonč je već u ovom listu tražio osnivanje takvih institucija, koje bi uspostavile kontakt između škola i inteligencije. Ovu svoju zamisao uspeo je ostvariti dvanaest godina kasnije preko „Slobodnog liceuma”, preteče mnogih današnjih kulturnih institucija, čiji je cilj bio ne samo održavanje raznih predavanja iz oblasti društvenih i šire humanističkih nauka, već i podsticanje vrsnih pedagoga na rad, osnivanje fondova za stipendiranje, pomoć

siromašnim učenicima i školama. Tonč nije bio samo potpredsednik ove ustanove, već i njen najagilniji član, koji je do njenog postojanja, 1918. godine, održao bezbroj predavanja iz oblasti književnosti, filozofije i psihologije.

Autor napisa ukazuje na to da je Gustav Tonč bio jedan od onih malobrojnih ljudi, koji su već pre I svetskog rata radili na prosvjećivanju u duhu demokratskih koncepcija. To dokazuje i njegov plan, koji je 1915. godine predložio nadležnom ministarstvu o reformi školske nastave, koju treba — po njegovoj zamisli — učiniti dostupnom svima, bez razlike na materijalne mogućnosti, od najnižih do najviših formi.

Ali, Gustav Tonč i kao pedagog predstavlja izuzetnu ličnost, jer je umeo da svoje znanje stvaralački prenese na druge i da omogući svojim učenicima da pređu put koji vodi do velikih umova ljudske civilizacije.

SUMMARY

TONCS GUSTÁV — THE PEDAGOGUE

At the beginning of this century, parallel to a general development, the social, cultural and literary life of Subotica became more intensive. It was that time when the poets Dezső Kosztolányi and Sarolta Lányi, the short-story writer Géza Cháth, the music-aesthetician Viktor Lányi, the prose-writers Kálmán Sztróckay and Artúr Munk appear and soon gain reputation. Most of them had their schooling in the grammar-school of Subotica and were pupils of Gusztáv Toncs, teacher of Hungarian and philosophy — an eminent scholar and author of a large number of essays and text-books.

The author depicts in his work the figure of this excellent pedagogue who has gained due merit also as editor and one of the organizers of the „Free Liceum”. Toncs Gusztáv lived and worked over forty years in this town and was — because of his manysided activities — one of the best known and most respected personalities; however in course of time he got more and more forgotten.

Already as a young teacher in 1885 he started a fortnightly pedagogic periodical „Tanügyi Lapok” with the aim to be the voice of schools — elementary, vocational and grammar schools — not only of Subotica but of this entire region, and to contribute to the reform of teaching. However, owing to lack of financial means and disinterestedness of a broader circle, the journal soon ceased to appear but even so it deserves the interest of those who are concerned with the study of our cultural past. All the more that of all papers of that time it gives a more faithful picture of educational institutions and their efforts to more up-to-date education of the young generations.

Already in this journal Gusztáv Toncs had called for the creation of such societies that would set up a contact between schools and the intelligentsia. He succeeded in putting through this idea of his twelve years later in the „Free Liceum” — predecessor of many of today’s cultural institutions — the aim of which was not only to organize different presentations in the field of social and humanistic sciences but also to stimulate distinguished pedagogues to create funds for scholarships and other kind of help to poor pupils and schools.

Not only that Toncs was vice-president of this institution but also his most active member who till 1918, when it ceased to exist, gave innumerable lectures on literature, philosophy and psychology.

The author of this article points out to the fact that Gusztáv Toncs was one of those few people who worked already before World War I on the spreading of enlightenment in the spirit of democratic conceptions. This is also proved by Toncs’ plan of reorganization of the schooling system which he submitted in 1915 to the then competent ministry and in which he claims free education on all existing levels for all — regardless to material possibilities.

But Gusztáv Toncs represents as a pedagogue as well an extraordinary personality, for he knew to pour his knowledge into strong human links and to enable to his pupils and listeners to cover the path which leads to the great intellects of the human civilisation.